

RECENZE

MACEK, P., UHLÍŘ, L.: DĚJINY POLICIE A ČETNICTVA.

I. HABSBUŘSKÁ MONARCHIE (1526–1918)

THEMIS, PRAHA 1997, 107 STRAN TEXTU, MEDAILONY
A PŘÍLOHY, CELKEM 178 S.

LADISLAV VOJÁČEK

Je to na první pohled poněkud zvláštní, ale na našem knižním trhu se teprve teď objevila česky psaná a obecně přístupná práce, komplexněji zachycující vývoj policie, četnictva a dalších bezpečnostních sborů na našem území (předcházely jí jen práce Ivana Bohaty, vydané v sedmdesátých letech pro interní potřeby tehdejších ministerstev vnitra). U novější historie, tedy historie poválečného SNB, byla zdrženlivost svým způsobem pochopitelná. Šlo o jedno z politicky ožehavých témat, jimž se historikové snažili vyhnout, navíc chyběl i přístup k utajeným materiálům. Jistá rezerva však existovala i ve vztahu ke starším dějinám policie a četnictva. Domnívám se, že byla dána apriorně negativním hodnocením „buržoazního bezpečnostního aparátu jako nástroje brutálního potlačování dělnické třídy“, obsaženým v oficiálních politických vystoupeních a přebíraných i do syntetických historických prací, které se této problematice okrajově dotýkaly.

Když se nad zmíněným odsudkem a opatrností historiků více zamyslíme, uvědomíme si, že vlastně nejde o nic neobvyklého. Po zásadních změnách politického režimu vždy velel politický zájem profilovat novou moc v kontrastu s předchozí, tedy bipolárně tak, že to „staré“ je špatné a to „nové“ ideální. Proto se v první

Československé republice vytvořil obraz prohnílého Rakouska–Uherska, který – vydatně živen i v nedávné době – v obecném povědomí přetrvává stále, proto se po Mnichovu z dr. E. Beneše stal největší škůdce národa, proto protektorátní ideologie pohrdala demokratičností první republiky, proto po osvobození mnozí paušálně spojovali veškeré zlo s Němci a Maďary, proto poučovací režim, který se potřeboval profilovat proti vnitřní opozici, zase začal zásadně odsuzovat meziválečnou republiku, proto se normalizační režim zaměřil na reformní komunisty a proto se také po roce 1989 ono pověstné kyvadlo zase prudce vychýlilo a s balastem se odvrhla i řada životaschopných myšlenek a řešení. Pro střízlivé hodnocení prostě není po politickém zemětřesení vhodná chvíle: v lepších dobách jen není dost košer o některých otázkách ve „slušné“ společnosti diskutovat, v horších odlišná hodnocení ohrožují existenci. Když k tomu přidáme obtíže s obstaráváním solidní pramenné základny, nepřekvapí, že historikové jsou opatrní.

Smyslem tohoto příspěvku však není ronit slzy nad neobjektivností politicky motivovaných odsudků, ale přiblížit čtenářům novou, velmi vítanou publikaci. Úvodní poznámka měla jen naznačit, proč se práce tohoto typu objevila až nyní. Snad bychom však měli na tomto místě připomenout, že problematika vývoje policejních sborů nezůstala v nedávných letech tak zcela opomenuta. Už dříve se objevily větší práce i časopisecké články, věnované protektorátním a německým policejním formacím (O. Sládek, C. Moravčík) a v posledních letech publikovaly odborné a popularizující časopisy (Správní právo, Dějiny a současnost, Kriminologický sborník, Historický obzor, Právní obzor) několik drobnějších prací, které informativně přibližovaly organizaci rakouských a prvorepublikových policejních sborů a základní přepisy, upravující jejich činnost.

První díl Dějin policie a četnictva zachycuje období do roku 1918. Jeho úvodní část autoři nazvali Policie v historickém vývoji státu. Všimli si v ní označování policejních sborů (v širším smyslu, tedy všech specializovaných výkonných orgánů, plnících jako svou hlavní úlohu policejní funkci), velmi stručně jejich vývoje, úkolů a začlenění ve státním aparátu, problému jejich apolitičnosti, vztahu k armádě a k soukromým bezpečnostním agenturám a jejich výzbroje. Zařadili tu tedy vše, co považovali za nutné vysvětlit dříve, než se pustí do výkladu o vnitřním uspořádání habsburské monarchie a o jejich policejních složkách.

K této části bych chtěl učinit několik poznámek.

a) Především bych chtěl zdůraznit, že autoři měli velmi obtížný úkol vybrat z kvanta informací, které se tu nabízely, to nejpodstatnější. Zhostili se jej poměrně dobře, domnívám se však, že neměli opomenout ještě dvě skutečnosti. První, co mi v úvodu chybí, je aspoň stručný výklad o výkonu policie ve středověkém českém státě (a později připomenutí sborů podobných moravským portášům).

Určitě by tam patřil, když autoři vzpomínají obdobné formace z rakouských zemí. Dále postrádám vedle kapitoly Policie a armáda kapitolu zdůrazňující úzký vztah policie a místní správy. Autoři si přímou vazbu místní správy a policejních sborů sice dobře uvědomují a píší o ní, ovšem dost nenápadně, takže mezi dalšími, méně důležitými informacemi poněkud zaniká. Přitom jde o zásadní záležitost – vždyť policejní funkce příslušely především orgánům místní správy a specializované policejní orgány, včetně centralizovaného a z armády vzešlého četnictva, s jimi úzce spolupracovaly a musely plnit jejich pokyny.

I když trochu předběhnu, protože tato má připomínka se vztahuje až k jedné ze stěžejních částí práce (III. Policie), chtěl bych už na tomto místě – neboť je tu přímá souvislost s předchozí poznámkou – korigovat tvrzení, že ve středověku státní správa „svalovala na své poddané řadu záležitostí, zajišťovaných v moderních dobách státem“ (s. 45). Tady rozhodně nešlo o žádné „svalování“. Vyplývá ze samotné povahy středověkého uspořádání, chápání a základních úkolů státu, že policejní funkce příslušely především středověkým samosprávným a vrchnostenským orgánům (mj. proto, že při jejich výkonu je důležitá znalost místních poměrů) a stát do nich zasahoval až tehdy, když problémy přesáhly rámeček určitého regionu nebo když je místní orgány nedokázaly samy zvládnout.

b) Čtenáře možná trochu zmate, že autoři policii v definici R. Maršana (s. 10) nejdříve charakterizovali jako činnost (funkci veřejné moci), zatímco jinak o ní mluví především jako o instituci, tedy jako o orgánu, resp. specializovaných orgánech, které policejní funkci plní. Navíc termíny policie a policejní orgány nepoužívají jednotně. Zpravidla jimi označují státní a nestátní (vrchnostenské, městské, obecní) policie, avšak jindy pouze **výkonné složky státní policie** – policejní stráže (viz například s. 58: „Státní policie byla zpravidla ve větších a významnějších městech, což v podstatě odpovídalo dislokaci policejních ředitelství, komisařství a expozitur.“). Asi by bylo na místě na různé výklady tohoto termínu čtenáře výslovně upozornit.

A ještě jedna drobnost: v definici úkolu policie autoři necitovali prof. J. Hoetzela zcela přesně (s. 10: „represivně“, smysl sdělení se tím však nezměnil).

c) Tvrzení o obnovení Pohraniční stráže na Slovensku (s. 17) není zcela přesné. Nevznikla tam totiž žádná specializovaná, organizačně vyčleněná složka k ochraně hranic tvořená vojáky, pouze hlídky Pohraniční policie posilují vojáci z útvarů dislokovaných v blízkosti státních hranic.

d) Konečně bych chtěl upozornit na nelogické začlenění kapitoly Jízdní policie do oddílu o výzbroji policie.

Stručná druhá část práce opustila sféru policejní organizace a činnosti. Obsahuje náčrt historického vývoje habsburské monarchie a jejího vnitřního uspořádání. Čtenář se v ní bude dobře orientovat, možná však už tu mohli autoři naznačit vazby na policejní organizaci, resp. vazby policejní organizace na státní správu a samosprávu, které – jak jsem už uvedl – podle mého názoru v práci poněkud zanikají. Z drobností bych chtěl upozornit, že

a) česká politika sice označovala rakouskou ústavu z roku 1867 jako oktrojovanou, čímž chtěla vyjádřit, že byla přijata bez účasti českých poslanců (pasivní rezistence) a nerespektovala české požadavky, ale v pravém smyslu toho slova ústava oktrojem, tedy ústavou přijatou bez zákonodárného sboru, nebyla (s. 39), a že

b) podstatné změny v obecní samosprávě zavedené na základě prozatímního obecního zákona z roku 1849 nenastaly až v roce 1862, ale už v době bachovského absolutismu (s. 42).

Ve třetí části autoři sledovali vývoj policie v habsburské monarchii, ve čtvrté vývoj četnictva. Tyto dvě kapitoly tvoří vlastní jádro práce. Následující stručné kapitoly pojednávají o ostraze hranic, o policejní funkci a policejních složkách armády a o ostatních bezpečnostních složkách. Autoři tu zprostředkovali českému čtenáři cenné informace, které pro něj dosud byly – pokud neměl přístup k německy psané literatuře – prakticky nepřístupné. Svou pozornost soustředili na vývoj od počátků absolutistického vládnutí habsburských císařů, tedy od období, v němž se začaly objevovat specializované státní orgány, jejichž rozhodující úlohou je ochrana veřejného pořádku, klidu a bezpečnosti. Podrobně členěné kapitoly jsou přehledné, takže čtenáři se v textu opět budou snadno orientovat. Snad autoři mohli více zdůraznit rozdíl mezi státní a nestátní (vrchnostenskou, městskou, obecní) policií.

Když se zase budeme věnovat jednotlivostem, je třeba upozornit na některá nepřesná nebo zjednodušující konstatování. Autorům se „z dnešního hlediska“ jevila jako nelogičnost skutečnost, že v josefínské době podléhala policejní ředitelství a komisařství zemským místodržitelstvím a zároveň i vrchnímu ředitelství ve Vídni (s. 49). Osobně bych to rozhodně neoznačil za nelogičnost – vždyť dvojitá podřízenost je typickým znakem organizace policejních složek. Vyjadřuje vedle odborné profesní vazby k vyšším policejním orgánům také typické propojení na místní správu, jejíž jednu důležitou úlohu vlastně policejní orgány vykonávají. Dále není pravda, že se trestné činy dělily na zločiny, přečiny a přestupky jen podle závažnosti způsobené škody (s. 73). Sami autoři to vyvracejí, když vypočítávají nejdůležitější zločiny, přečiny a přestupky a uvádějí, že přečinem byl každý čin naplňující znaky zločinu, pokud se ho dopustila osoba mladší čtrnácti let. Nešťastně

formulovaný poslední odstavec (s. 58) zase zamlžuje rozdíl mezi uniformovanou a neuniformovanou policejní stráží (jakoby neuniformovanou policejní stráží byla jen politická policie) a zase vyvolává dojem, jakoby politickou policií tvořili jen příslušníci její výkonné složky, tj. policejní stráže.

Knihu netvoří jen obsah, ale také vnější forma jeho prezentace. Nakladatelství Themis (jak je ostatně u jeho historických titulů zvykem) věnovalo publikaci dnes téměř nebývalou pozornost. Vydalo ji v tvrdých deskách, s vkusným a přitažlivým přebalem a ve spolupráci s autory ji vybavilo řadou černobílých i barevných ilustrací a fotografií. Publikovalo též řadu příloh, jimiž autoři svůj text doplnili.

První díl Dějin policie a četnictva možná zklame ty, kteří čekali čtení plně napínavých kriminálních historek, neboť autoři své téma zpracovali učebnicovou formou, v níž se na tuto stránku policejní historie nedostalo. Přesto je její vznik nesporným přínosem, který je třeba přes všechny dílčí připomínky především ocenit. Úloha pionýrů, a v úsilí komplexně zpracovat policejní historii jimi autoři u nás nesporně jsou, byla a je vždycky obtížná.

Věřme proto, že se v knihkupectvích brzy objeví pokračování. Autoři se v něm zase o krok přiblíží současnosti, takže bude zajímavé sledovat, jak se s nástrahami novější policejní historie vyrovnají.